

ták, hogy a megye területén található 164 román és 4 angol katona sírja is.

Az Akiket visszavártak... című kiadvány rendkívül értékes munka. Tudatilag-érzelmileg hasonló felmérések országos kiterjesztésére és elvégzésére ösztönöz. Csiffáry találóan idézi Robert Rozsgyesztvenszkij Rekvium című versének néhány sorát:

... Idézzük most keseregve számláljuk,
sorra
a hült neveket.
Nem a holtak
kell ez a szemle —
de, ki élsz:
Teneked!"

Godó Ágnes

OSZVOBOGYITYELNAJA MISSZIJA SZOVJETSZKIH VOORUZEENNÜH SZIL V EVROPE VO VTOROJ MIROVOJ VOJNE

(Voennoje Izdatyelsztvo, Moszkva, 1985. 639 o.)

A II. világháború idején a Szovjetunió döntő szerepet játszott a fasiszta Németország, majd az imperialista Japán szétzúzásában. A Vörös Hadsereg nemcsak hazája szabadságát és függetlenségét védte meg, hanem harcai során felbecsülhetetlen támogatást nyújtott más országok népeinek nemzeti és szociális felszabadításukért vívott küzdelmeihez.

A szovjet hadseregek ez a tevékenysége egyenesen és törvényszerűen következett a Szovjetunió Kommunista Pártjának és kormányának mindvégig a proletár internacionalizmus alapján álló kül- és belpolitikájából, amely sohasem választotta el a szovjet állam sorsát Európa és a világ más országainak sorsától. Ez a legvilágosabban a II. világháború idején jelentkezett. 1941. július 3-i rádióbeszédében Sztálin, a Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottságának elnöke azt mondta: „A fasiszta elnyomók ellen folyó össznépi honvédő háború célja nemcsak a hazánkat fenyegető veszély megszüntetése, hanem segítségnyújtás a fasizmus igája alatt nyögő valamennyi európai népnek.”

Ez a segítség mindenekelőtt abban állt, hogy a szovjet nép és hadsereg a szovjet—német arcvonal csatáiban felőrölte a Wehrmacht erejét. Az ellenség itt szenvedte el a legnagyobb veszteségeket élő erőiben és haditechnikában. A német haderő személyi vesztesége a keleti fronton négyszer nagyobb mint a nyugat-európai és a földközi-tengeri hadszíntereken együttvéve, ez a különbség az elesettek és sebesültek számát tekintve hatszoros volt. Itt semmisült meg az ellenség haditechnikájának döntő része: a harckocsik és rohamlövegek 75%-a, repülőgépek több mint 75%-a és a tüzéségi lövegek 74%-a.

A Szovjetunió harca megerősítette Európa népeinek hitét a fasiszta iga alóli felszabadulásban és kedvező körülményeket teremtett az antifasiszta felszabadító háborúk kifejlődéséhez. A Vörös Hadsereg győzelmeinek hatására a megszállt Európában folyó fegyveres felszabadító mozgalmak mind tömegesebbek és hatásosabbak lettek. A keleti hadszíntéren elszenvedett veszteségek arra kényszerítették a hitleri hadvezetést, hogy csapatainak egy részét fokozatosan kivonja a megszállt európai országokból. Így 1941—1944. között 212 hadosztályt dobtak át Nyugat-Európából a keleti frontra, ami igen kedvező feltételeket teremtett a partraszálló angol—amerikai haderők számára.

1944 márciusától, amikor a szovjet csapatok elérték államuk határát, a Vörös Hadsereg felszabadító küldetése már a szabadságukért küzdő népek harcának közvetlen segítségével is megnyilvánulhatott. Ezt az SZKP állandó ideológiai munkája készítette elő, amely a harcosokat és az egész szovjet népet a proletár internacionalizmus szellemében más népeknek, valamint hagyományaiknak és szokásaiknak tiszteletére nevelte. Ami a német néphez és más ellenséges országok lakosaihoz való viszonyt illeti, a párt felhívta a katonák figyelmét: ne engedjék magukat a vak gyűlöletől vezetetténi, tegyenek különbséget ezen országok háborút kirobbantó vezető körei és a dolgozók közt, akik jórészt szintén az előbbieket áldozatai.

A reakciós burzsoá történetírás azt az állítást terjeszti, mintha nem felszabadítóként, hanem népeinek akarata ellenére lépett volna a Vörös Hadsereg az európai országok földjére. A kötetben publikált dokumentumok tanúsítják, hogy a szovjet hadsereg aláírt kormányközi

szerződéseik, illetve a háborús helyzet követelményei alapján folytatott hadműveleteket a fasiszták által megszállott területeken.

A Vörös Hadsereg felszabadító tevékenységével már számos szerző foglalkozott tudományos összefoglaló művekben és memoárookban. Eddig azonban nagyon kevés olyan dokumentum jelent meg nyomtatásban, amelyek a felszabadított országoknak nyújtott katonai és anyagi segítséget mutatják be. Felmérve e probléma alapos és sokoldalú bemutatásának fontosságát, a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Hadtörténelmi Intézete és Központi Levéltára „*A szovjet fegyveres erők felszabadító küldetése Európában a második világháború idején*” címmel elkészített és kiadott egy, a Szovjetunió által az európai népeknek nyújtott segítséget dokumentáló **forrásgyűjteményt**. A kiadvány célja — mint azt a szerkesztők az előszóban megfogalmazták —: „Az SZKP és a szovjet kormány Európa leigázott népeivel kapcsolatos politikájának feltárása, a Szovjetunió, valamint a Vörös Hadsereg szerepének bemutatása az európai országok fasiszmus alóli felszabadításában és a második világháború története mindennemű hamisítójának leleplezése dokumentációk alapján.”

A kötetben közölt források az 1941 júniusától a háború befejezését követő hónapokig tartó periódust ölelik fel. A dokumentumok abban a sorrendben vannak csoportosítva ahogy Dél-, Kelet-, Közép- és Észak-Európa országait felszabadította a Vörös Hadsereg. Az 512 dokumentumot tartalmazó kiadvány 11 fejezetre oszlik. Az egyes fejezetek a Szovjetunió háborús célkitűzéseivel, valamint Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Albánia, Magyarország, Lengyelország, Csehszlovákia, Norvégia, Dánia, Ausztria és Németország felszabadításával kapcsolatos dokumentumokat mutatnak be. Itt kell megemlíteni, hogy a szerkesztők a kötet összeállításakor a második világháború után kialakult határokat vették figyelembe.

Az egyes fejezetekben közreadott dokumentumok az alábbi kérdéskörök szerint csoportosulnak:

- a) A szovjet csapatok által vívott harc az ország felszabadításáért.
- b) A szovjet hadsereg és a nemzeti fegyveres erők együttműködése.
- c) A Szovjetunió által a felszabadított ország lakosságának nyújtott sokoldalú anyagi segítség.

Az egy témakörön belül levő források keletkezésük időrendjében nyertek

elhelyezést. Minden fejezet előtt (kivéve az elsőt) rövid bevezető ad áttekintést az egyes országok felszabadításáért folytatott harc méreteiről, jellegéről, jellemző sajátosságairól.

Az *első fejezet* feltárja a Szovjetuniónak a tengelyhatalmakkal szembeni háborús célkitűzéseit, meghatározó szerepét a fasiszmus szétzúzásában, az SZKP-nak, a szovjet kormánynak a fasiszta Németország által leigázott népekkel kapcsolatos politikáját és a Szovjetunió küzdelmét a béke háború utáni megszállásáért, amely megakadályozza a fasiszmus újjáéledését és egy új világháború kitérését.

A *második fejezet* Románia felszabadításáról szóló dokumentumokat tartalmaz. A fejezet első része a frontparancsnokságok jelentései alapján mutatja be a szovjet hadsereg erőfeszítéseit Románia felszabadításáért 1944 márciusától. Külön figyelmet szentel a nagyszerű iasi-kisinyovi hadműveletnek, amely kedvező feltételeket teremtett a német szövetséggel szakító, 1944. augusztus 23-i román nemzeti felkeléshez. A fejezet második felében található a Romániával 1944. szeptember 12-én kötött fegyverszünettel, valamint az ennek értelmében Németország ellenében hadba lépő 1. és 4. román hadsereg tevékenységével kapcsolatos dokumentumok. A fejezet végül bemutatja a román hadifoglyokból 1943 októberében megszervezett Tudor Vladimirescu, valamint az 1945 tavaszán megalakított Horia, Closca, Krisan nevét viselő önkéntes gyaloghadosztályok felállításában és felszerelésében nyújtott szovjet segítséget.

A *harmadik fejezet* első része a Vörös Hadseregnek a cári Bulgária ellen készített haditerveit, valamint az 1944. szeptember 9-i győztes bolgár nemzeti felkelés eredményeként békés bevonulássá vált hadműveleteit tárja fel. A második részben a bolgár Népfrentkormány parancsára a fasiszta Németország ellen a szovjet csapatok oldalán hadba lépő 1., 2., és 4. bolgár hadsereg harcairól szóló dokumentumok kaptak helyet. A fejezet utolsó része a képzett katonai káderek hiányával küzdő bolgár nemzeti hadseregnek nyújtott szovjet személyi és kiképzésbeli segítséget tárgyalja.

A *negyedik fejezet* első felének dokumentumai a Vörös Hadsereg és a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg által közösen tervezett és végrehajtott belgrádi hadműveletet, valamint a két hadsereg Jugoszlávia felszabadításában való

további szoros együttműködését mutatják be. A fejezet második felében kaptak helyet a Szovjetunió által Jugoszlávia népeinek nyújtott nagyjelentőségű politikai-diplomáciai, valamint anyagi-technikai segítség forrásai.

A kötet *ötödik fejezete* Magyarország felszabadításával foglalkozik. Húsz dokumentumot közöl a magyar területen lezajlott debreceni és budapesti támadó hadműveletről, valamint a Vörös Hadsereg háború alatti utolsó nagy védelmi hadműveletéről, a balatoni csatáról. A Főhadiszállásnak a magyarországi harcokra vonatkozó irányelvei, illetve a 2. és 3. Ukrán Frontok jelentései mellett közlésre kerül a Magyarországra lépő Vörös Hadseregnek a magyar néphez szóló felhívása, valamint a Budapest védőihez intézett szovjet ultimátum szövege is. A fejezet második része a szovjet—magyar katonai együttműködést ismerteti. Több jelentést közöl a Buda felszabadításában részt vevő magyar önkéntesekről, valamint az 1945. január 20-án megkötött fegyverszüneti szerződés értelmében a fasiszmus elleni harcra felállított és szovjet főparancsnokság alárendeltségébe utalt 2 magyar vasútépítő dandár és 2 gyaloghadosztály tevékenységéről. A fejezet harmadik részében az új magyar honvédség megteremtésében és a magyar gazdasági élet helyreállításában nyújtott szovjet segítségről szóló dokumentumok szerepelnek.

A Vörös Hadsereg közvetlenül ugyan nem vett részt Albánia felszabadításában, de a Szovjetunió 1945 júniusa és szeptembere közt jelentős anyagi, technikai és személyi segítséggel járult hozzá az albán néphadsereg megteremtéséhez és megerősítéséhez. Erről szóló dokumentumokat mutat be a kötet *hatodik fejezete*.

A Lengyelország felszabadításáról szóló *hetedik fejezet* a Lengyelországgért vívott harcok alatt keletkezett parancsok, jelentések ismertetésével kezdődik. A fasiszmus elleni szovjet és lengyel fegyveres együttműködést feltáró második rész első dokumentumának kelte 1943 októberére. Ettől az időponttól követik nyomon a közölt források a szovjet és lengyel hadsereg — amely létszámát és erejét tekintve a legjelentősebb volt a Szovjetunió területén alakult idegen haderők között — közös harcait 1945 májusáig. A fejezet igen érdekes részét képezik a Lengyelországnak a második világháború idején nyújtott szovjet katonai, politikai és gazdasági segítséggel foglalkozó iratok. Itt kaptak helyet többek közt a szovjet kormánynak és hadvezetésnek a varsói felkeléssel kapcsolatos állásfoglalását tartalmazó dokumentumok.

A Csehszlovákia felszabadítását bemutató *nyolcadik fejezet* első része az 1944 szeptembere és 1945 májusa közt csehszlovák területen folyó harcokat dokumentáló iratokat tartalmaz. A fejezetnek a szovjet—csehszlovák katonai együttműködésről szóló második része a Szovjetunióban alakult 1. önálló csehszlovák zászlóaljából lett 1. csehszlovák hadtest harcait mutatja be a szovjet hadsereg oldalán 1943 januárja és 1945 májusa közt. A fejezetet itt is a Szovjetuniónak a csehszlovák haderő felszerelésében, ellátásában valamint az ország felszabadított területein a normális élet megindításában játszott szerepét bemutató dokumentumok zárják.

A *kilencedik fejezet* a Vörös Hadseregnek az észak-európai területek felszabadításáért vívott harcait foglalja össze. A fejezet első részében kerül közlésre a szövetségesek és a londoni norvég kormány közti egyezmény, amely szabályozza a norvég területre lépő felszabadító erők és a helyi hatóságok viszonyát, valamint az 1944 októberében és novemberében Észak-Norvégiát felszabadító szovjet 14. hadsereg harcjelentései. A fejezet második részében kaptak helyet a felszabadult területeken megalakult norvég önkéntes alakulatok ellátásához és felszereléséhez adott szovjet segítség dokumentumai. A fejezet záró része a dán Bornholm szigeten levő német flottabázis 1945 májusában történt elfoglalásáról és a sziget dán közigazgatásának való visszaadásáról szóló iratokat tartalmaz.

Az Ausztria felszabadításáról szóló *tizedik fejezet* a szövetséges külügyminiszterek 1943 októberj moszkvai értekezlete alapján kiadott deklarációval kezdődik, amely nem ismerte el Ausztria Németországhoz való csatolását, és az 1938. március 14. előtti határok visszaállítását tűzte ki célul. Ezt követik az ausztriai hadműveletekben résztvevő 3. és 2. Ukrán Frontok jelentései, illetve a Legfelsőbb Főhadiszállás által az e térségben harcoló frontok parancsnokságainak kiadott direktívák. A fejezet második részét a Vörös Hadsereg által megosztott osztrák területek lakosságának nyújtott élelmiszersegélyekről, valamint a közlekedési vonalak és az önálló osztrák államigazgatás helyreállításához adott szovjet támogatásról szóló dokumentumok foglalják el.

A kötet *tizenegyedik*, befejező fejezete a fasiszmus németországi szétzúzását tárgyalja. A fejezetnek a németországi hadműveleteket bemutató része a jaltai konferenciának Németország háború utáni helyzetét meghatározó döntésével

kezdődik, amelyet a németországi harcokban résztvevő szovjet magasabbegységek harcjelentéseiből való válogatás követ. Az összeállításnak az a részét a berlini helyőrség, majd Wehrmacht fegyverletételéről szóló egyezmény szövege zárja le. A fejezet második felében a lerombolt Németországnak az élet újraindításához adott szovjet anyagi, műszaki és politikai támogatás dokumentumai olvashatók.

A dokumentumgyűjteményt a háború utáni évek és napjaink jelentős külföldi politikai, állami és katonai vezetőinek nyilatkozataiból válogatott szemelvények zárják, amelyek méltatják a Szovjetunió fegyveres erejének a fasiszmus megsemmisítésében és Európa népeinek felszabadításában szerzett elévülhetetlen érdemeit.

Befejezésül néhány szó a kiadvány szerkesztési megoldásairól. A források feldolgozása „A történelmi dokumentumok kiadása a Szovjetunióban” szabályai szerint történt. A dokumentumok és iratok az egyes fejezetekben témakörönként, azon belül időrendi sorrendben helyezkednek el. Minden közölt dokumentum — amelynek címe röviden tükrözi annak tartalmát — folyamatos sor-számozású. A közölt forrásanyag többsége teljes terjedelmű és először került

kiadásra. Egyes dokumentumok és iratanyagok rövidített formában kerültek közlésre. Az elhagyott szövegrészeket — amelyek nem tartoznak a kiadvány témájához, vagy felesleges részleteket tartalmaznak — pontsorról jelölték. Az elhagyás okairól lábjegyzet tájékoztatja az olvasót, ugyancsak lábjegyzetek tartalmazzák a kihagyott szöveg rövid kivonatát. A nem értelemzavaró helyesírási és stilisztikai hibákat minden megjegyzés nélkül kijavították. Ott, ahol a szöveg hibáinak, tévedéseinek kijavítása valamilyen nehézségbe ütközött, „a szövegben” megjegyzés került. A kötet már korábban kiadott dokumentumai lelőhelyként az előző kiadványok szerepelnek, míg a most először publikált levéltári források alatt a „levéltárból” megjegyzés szerepel. Az esetleges visszakeresést, vagy kutatásokat talán jobban megkönnyítené a levéltári jelzetek részletesebb megadása.

A dokumentumgyűjteményt minden biztonnal nagy figyelemmel tanulmányozzák majd a korszak történetével foglalkozó kutatók és érdeklődők. Remélhetőleg e kötetet még több hasonló jellegű kiadvány követi majd, amelyek újabb bepillantást engednek a szovjet levéltárak külföldi kutatók előtt még kevésbé ismert anyagaiba.

Bonhardt Attila

VOENNO-ISZTORICESZKIJ ZSURNÁL (Szovjetunió)

1985. 1—6. SZ.

A folyóirat első számának minden tanulmánya a visztula—oderai hadművelet egészével, vagy valamely részkérdésével foglalkozik a hadművelet 40. évfordulója alkalmából. Közülük Sz. *Rugyenko*: „A visztula—oderai hadművelet 40. évfordulójára” c. tanulmányát (1985. 1. sz., 11—21. o.) emeljük ki. A hadművelet idejére Németország súlyos válságba került. Csaknem az összes szövetségesét elvesztette, súlyos ember- és anyagvesztéseket szenvedett el. Csak 1944 nyarán és őszén 1,6 millió embert, 6700 páncélost, 28 000 löveget és aknavetőt, több mint 12 000 repülőgépet veszített a szovjet—német fronton.

Ettől függetlenül a fasiszta hadsereg még elég erős volt, s a következőkkel rendelkezett: 9 420 000 ember (a 350 000 más nemzetiségű katona nélkül); ez 295 (köztük 34 páncélos és 16 gépesített) hadosztályt és 30 dandárt jelen-

tett. A 16 magyar hadosztállyal és dandárral, valamint a 4 olasz hadosztállyal és dandárral együtt ez 315 hadosztályt és 32 dandárt jelentett, amelynek nagyobb része a szovjet—német fronton volt.

A hadászati helyzet a szovjet—német front középső részén a következő volt: a német hadvezetés mindenképpen igyekezett megtartani Lengyelország fontos ipari területeit, különösen a sziléziai, lódzi, poznani és a kielce—radomi körzetet. A német vezetők többször kijelentették, hogy ezek elvesztése esetén Németország képtelen folytatni a háborút. Ezenkívül Németországba Lengyelországon keresztül vezetett a legrövidebb út, és a hitleristák a Visztulát tekintették az utolsó megbízható természeti akadálynak. A Visztula és az Odera között 300—500 km mélységben 7 védelmi vonalat építettek ki.